

مقدمه ای بر

سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOها) در ایران

این کار کدام‌اند؟ و در نهایت، آیا انجام این کار برای شما ارزشمند است؟ متن حاضر می‌کوشد شما را یاری کند تا گام‌های مختلف مرتبط با تأسیس یک سازمان مردم‌نهاد در ایران را درک و برنامه‌ریزی کنید.

ما را یاری کنید تا اطلاعات ارایه شده را به روز نگهداریم. همچنین ما را از چالش‌هایی که سازمان‌های مردم‌نهاد در فرایند ثبت با آن روبرو هستند آگاه کنید. اگر متوجه خطاهایی شده یا با مواردی برخورد کردید که متفاوت با موارد مندرج در قانون است، لطفاً ما را آگاه سازید - حتماً منبع اطلاعاتی خود را ذکر کنید. لطفاً اطلاعات خود را به این آدرس ارسال کنید:

info@nabz-iran.com

این نوشتار با پشتیبانی "مرکز گفتگوی جهانی درباره آینده ایران" (GDFI) به نشانی اینترنتی theglobaldialogue.ca تهیه شده است.

سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) به دلیل افزایش آگاهی جامعه در خصوص مسائل عمومی، بسیج کردن شهروندان، و پاسخگو قراردادن مقامات در برابر اقدامات خویش، در سراسر جهان مؤسسات تأثیرگذاری به شمار می‌آیند. سازمان‌های مردم‌نهاد از بدو تأسیس جمهوری اسلامی ایران در حیطه‌های مختلفی همچون بهداشت عمومی، توسعه، حقوق زنان و این اواخر، حفاظت از محیط زیست در این کشور فعالیت می‌کرده‌اند.

آیا مسائلی در سطح محلی یا ملی وجود دارند که موجب نگرانی شما شده‌اند، اما به نظر شما آن‌گونه که باید و شاید به آن‌ها پرداخته نشده‌است؟ ملحق شدن به یک سازمان مردم‌نهاد یا تأسیس

چنین سازمانی یکی از راه‌های تأثیرگذاری در این حیطه است. شاید پیشتر در خصوص امکان تأسیس یک سازمان مردم‌نهاد با دوستان و همکاران خود صحبت کرده باشید. اما کار را از کجا باید آغاز کرد؟ برای تأسیس یک سازمان مردم‌نهاد باید از چه فرایندها و قوانینی پیروی کرد؟ مراحل چالش برانگیز در اجرای

سازمان‌های مردم‌نهاد از بدو
تأسیس جمهوری اسلامی ایران
در حیطه‌های مختلفی همچون
بهداشت عمومی، توسعه،
حقوق زنان و این اواخر،
حفاظت از محیط زیست در این
کشور فعالیت می‌کرده‌اند.

زمینه قانونی سازمان‌ها

در ایران قوانین و مقررات مختلفی در زمینه تأسیس و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد وجود دارد. در عمومی‌ترین سطح، قانون اساسی ایران به سازمان‌های مردم‌نهاد حق فعالیت داده‌است.

● اصل ۲۶ قانون اساسی بیان می‌دارد که دایر کردن "احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده آزاد است، مشروط به این که اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی نقض نشود. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت."

طی سال‌های متمادی، مجلس و دولت‌های مختلف قوانین مختلفی را که به تبیین حقوق اعطا شده به سازمان‌های مردم‌نهاد می‌پردازد و همچنین مقررات مربوط به تأسیس آن‌ها، وضع کرده‌اند.

به دلیل تشویق‌هایی که در دولت اصلاحات محمد خاتمی صورت گرفت، گروه‌های زیادی از فعالان مدنی و انجمن‌های حرفه‌ای در بازه سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴ در سراسر ایران ظهور کردند. در آخرین روزهای دوران ریاست جمهوری خاتمی، کابینه وی در تلاش برای شفاف‌سازی فرایند ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد و برشمردن حمایت‌های قانونی برای این سازمان‌ها بخشنامه‌ای را با عنوان قوانین تأسیس و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد وضع کرد. از زمان وضع این بخشنامه در سال ۱۳۸۴ تا کنون، این قوانین حاکم بر فرایند ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد بوده‌اند.

در قوانین به چه حقوقی اشاره شده است؟

سازمان‌های مردم‌نهاد دارای مجوز فعالیت، از حقوقی چند برخوردارند:

- حق ارائه مشاوره به سازمان‌های دولتی، شامل تهیه قوانین مربوطه
- حق سازماندهی تظاهرات و راهپیمایی به منظور ترویج مواضع خویش
- حق انجام اقدامات قانونی برای پیگیری اهداف خویش
- حق مالکیت مجموعه‌ای از دارایی‌ها
- حق اقدام درخواست منابع مالی دولتی

شرایط تشکیل یک سازمان مردم‌نهاد چیست؟
برای کسب مجوز فعالیت از دولت باید از شرایطی برخوردار بود. به گفته دولت، یک سازمان مردم‌نهاد می‌بایست:

- داوطلبانه باشد
 - غیر انتفاعی باشد
 - غیر سیاسی باشد
 - توسط اشخاص حقیقی تأسیس شده باشد، نه اشخاص حقوقی
 - توسط افراد غیر دولتی تأسیس شده باشد (کارکنان دولت در صورتی می‌توانند یک سازمان مردم‌نهاد تأسیس کنند که این کار را به عنوان شهروندان عادی انجام دهند، نه در قالب مقام و مسئولیت دولتی‌شان)
 - توسط شهروندان عادی تأسیس شده باشد، نه به دستور یک نهاد دولتی
 - افراد جدید را به عضویت بپذیرد
 - هدف مشخصی داشته باشد
- علاوه بر این، در خط مشی ها آمده‌است که مؤسس یک سازمان مردم‌نهاد می‌بایست:
- حداقل ۱۸ سال سن داشته باشد
 - تابعیت ایرانی داشته باشد
 - سوء پیشینه منجر به ابطال حقوق اجتماعی نداشته باشد
 - هیات مؤسس دست‌کم پنج عضو علاقمند دیگر را داشته باشد که وی را در تأسیس سازمان مردم‌نهاد یاری کنند
 - دست‌کم دو عضو مؤسس با صلاحیت تخصصی در حیطه کاری سازمان مردم‌نهاد داشته باشد (که می‌تواند خود وی را هم شامل شود)

در ایران سازمان‌های مردم‌نهاد به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: سازمان‌های مدافع منافع عمومی، مانند سازمان‌های فعال در زمینه رفاه عمومی و برخی زمینه‌های خاص، و گروه‌های حرفه‌ای، مانند اصناف، که به منظور افزایش رفاه اعضای خود شکل گرفته‌اند.

وبسایت وزارت کشور برای دسته‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد به حوزه‌های زیر اشاره کرده است:

- توسعه
- توسعه زیرساخت
- امور اجتماعی
- امور فرهنگی
- بهداشت و درمان
- امور بین‌الملل
- فناوری
- محیط زیست و منابع طبیعی
- امور مرتبط با اقوام
- ورزش
- سایر موارد

فرایند ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد چیست؟

چنانچه شرایط لازم برای تأسیس یک سازمان مردم‌نهاد را دارا باشید، برای کسب مجوز باید از فرایند زیر پیروی کنید. چنان‌که در ادامه نیز گفته شده‌است، ادارات دولتی که با آن سر و کار دارید به حوزه جغرافیایی فعالیت شما بستگی دارد.

۱. درخواست خود را به کمیته نظارت مربوط به حوزه فعالیت خود ارائه کنید

الف. اگر فعالیت پیشنهادی محدود به شهرستان باشد، باید فرم خود را از فرمانداری مربوطه دریافت کرده و به کمیته نظارت دفتر مذکور ارائه کنید.

ب. اگر فعالیت پیشنهادی در سطح استانی باشد، باید فرم خود را از دفتر امور انتخاباتی و اجتماعی استانداری دریافت کرده و به کمیته نظارت دفتر مذکور ارائه کنید.

پ. اگر فعالیت پیشنهادی در سطح ملی باشد، باید فرم خود را از معاونت امور اجتماعی وزارت کشور دریافت کرده و به کمیته نظارت ملی ارائه کنید، که توسط دفتر مذکور اداره می‌شود. فرم‌ها را می‌توانید به صورت آنلاین از این آدرس دریافت کنید:
<http://saman.moi.ir>

ت. در فرم درخواست باید موضوع فعالیت مدنظر خود را مشخص کرده، حوزه جغرافیایی کار خود را تعیین کنید، و نامی را متناسب با فعالیت‌های خود برای سازمان انتخاب نمایید. مبلغ مورد نیاز برای تکمیل درخواست به سرمایه اولیه سازمان مردم‌نهاد بستگی دارد.

۲. پس از این‌که فرم تکمیل و به کمیته نظارتی مربوطه ارسال شد، به یک گروه تخصصی تحویل داده می‌شود. در این مرحله متخصصین حوزه فعالیت مورد نظر – شامل نمایندگان سایر سازمان‌های مردم‌نهاد – درخواست شما را بررسی کرده و توصیه خود را در خصوص تأیید اولیه و یا رد درخواست سازمان شما به کمیته نظارت ارائه می‌کنند.

سازمان‌های مردم‌نهاد با مجوز فعالیت در سطح ملی منبع: وزارت کشور (۱۳۸۸)

توضیحات	تعداد	زمینه
مسائل مربوط به کودکان و زنان، کمک به معلولین، مسائل اجتماعی، آموزش مهارت‌ها	۴۶	اجتماعی
	۱۶	خبریه
آموزش فرهنگی، گردشگری، حفاظت و نگهداری از آثار، هنر	۱۲	فرهنگی
	۱۲	ورزش
	۱۱	انجمن‌های دوستی بین‌المللی
	۹	محیط زیست
بهداشت عمومی	۸	بهداشت
	۹	سایر موارد
	۱۲۳	مجموع

دسته‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد با مجوز فعالیت در سطح ملی (منبع: وزارت کشور ۱۳۸۸)

۳. در صورتی که درخواست شما مورد موافقت اولیه قرار گیرد، باید مدارک ثانویه زیر را که برایتان ارسال می‌گردد، تکمیل کرده به کمیته نظارت مسئول رسیدگی به پرونده خود ارائه کنید:

الف. فرم‌های هویتی درخواست کنندگان (که باید به همراه عکس تمام اعضای هیات مؤسس و کپی شناسنامه آن‌ها ارائه شود)

ب. فرم‌های اساسنامه سازمان که باید حاوی اطلاعات زیر باشد: اهداف سازمان، تمرکز فعالیت‌ها، مدت زمان فعالیت‌های مورد نظر، مکان اولیه انجام فعالیت‌ها، روش‌های ایجاد شعب، ساختار (تشکل) سازمانی، روش‌های انتخاب مسئولین و اصول تقسیم کار، تعیین صاحبان امضا، شرایط پذیرش اعضای جدید، منابع تأمین مالی*، روش اصلاح اساسنامه، روش انحلال سازمان، تشریح وضعیت منابع مالی پس از انحلال سازمان، و حوزه جغرافیایی فعالیت‌ها.

پ. فرم‌های ثبت صورت جلسه نشست‌های مقدماتی شامل: نخستین نشست هیئت مؤسس، انتخاب هیئت امنا، انتخاب مدیر اجرایی و هیئت اجرایی.

* پیش از دریافت منابع مالی از سازمان‌های خارجی، درخواست‌دهندگان باید اطلاعات دقیق سازمان‌های مذکور، مبلغ منابع مالی دریافتی، و روش دریافت مبلغ توسط سازمان مردم‌نهاد را به کمیته نظارت مربوطه ارائه کنند.

• کمیته نظارت موظف است طی مدت یک هفته جزئیات درخواست منابع مالی را به وزارت اطلاعات، وزارت امور خارجه، و بانک مرکزی ارائه کند.

• این ارگان‌ها یک ماه فرصت دارند تا به درخواست پاسخ دهند. اگر پاسخی در مدت یک ماه داده نشود، این امر به منزله تأیید تلقی خواهد شد.

توجه داشته باشید که سازمان‌های مردم‌نهادی که می‌بالی را از سازمان‌های بین‌المللی "رسمی" مانند سازمان ملل متحد دریافت می‌کنند نیازی به اخذ تأییدیه از کمیته نظارت ندارند. وزارت امور خارجه لیستی از سازمان‌های بین‌المللی مورد تأیید را به کمیته نظارت ارائه می‌کند.

۴. فرم‌های جدید شما توسط گروه متخصصین کمیته نظارت بررسی می‌شوند.

الف. گروه متخصصین برای تصمیم‌گیری تا دو هفته فرصت دارد.

ب. در صورتی که درخواست شما رد شود، کمیته نظارت باید طی مدت دو هفته توضیحات کتبی به شما ارائه کند.

پ. اگر سازمان مردم‌نهاد شما به دنبال اهدافی نزدیک به فعالیت‌های یک اداره دولتی باشد، کمیته نظارت باید طی مدت یک هفته پس از دریافت درخواست شما، نظر اداره مذکور را جویا شود.

ت. اداره مذکور یک‌ماه فرصت دارد تا به کمیته نظارت پاسخ داده و موافقت یا مخالفت خود را با درخواست شما اعلام کند. اگر اداره طی مدت یک ماه پاسخ ندهد، این امر به منزله تأیید تلقی خواهد شد.

۵. پس از تأیید فرم‌های ثانویه، کمیته نظارت از مقامات مسئول، شامل وزارت اطلاعات و ارگان‌های مجری قانون می‌خواهد تا سوابق شما را بررسی کنند.

الف. کمیته نظارت به عنوان بخشی از بررسی‌ها از شما و سایر اعضای هیئت مؤسس می‌خواهد تا برای انگشت‌نگاری در محل تعیین شده حاضر شوید. فرم‌های مربوطه در پرونده درخواست شما قرار خواهند گرفت.

۶. اگر نتیجه بررسی سوابق مثبت باشد، پرونده شما برای بررسی نهایی به کمیته نظارت ارجاع داده می‌شود.

الف. پس از امضای تأیید سرپرست کمیته نظارت، مجوز فعالیت به سازمان شما اعطا می‌شود.

۷. مرحله آخر این است که مجوز فعالیت خود را به سازمان ثبت اسناد و املاک، که نهادی است زیرمجموعه قوه قضاییه، ارائه کنید تا سازمان شما در پایگاه اطلاعات ملی سازمان‌های مردم‌نهاد ثبت شود. (<http://www.ssaa.ir>)

در صورتی که درخواست شما در هر مرحله‌ای رد شود، یک ماه فرصت دارید تا تقاضای تجدیدنظر خود را به کمیته نظارت مقام بالاتر ارائه کنید. به عنوان مثال، اگر توسط کمیته‌ای در سطح فرمانداری رد شده‌اید، می‌توانید درخواست تجدیدنظر خود را به کمیته نظارت استانداری ارائه کنید. به طور مشابه در صورتی که توسط کمیته استانی رد شده باشید، می‌توانید درخواست تجدیدنظر را به کمیته نظارت ملی در وزارت کشور ارائه کنید. در نهایت در صورتی که توسط کمیته ملی رد شده‌اید، می‌توانید از دیوان عدالت اداری درخواست تجدیدنظر نمایید.

چالش‌های بالقوه در مسیر ثبت سازمان مردم‌نهاد کدام‌اند؟

هرچند قوانین مصوب سال ۱۳۸۴ به وضوح فرایند ثبت را تشریح می‌کنند، اما گزارش شده‌است که مقامات محلی همیشه به‌طور دقیق از این قوانین تبعیت نمی‌کنند. میزان تبعیت از این قوانین می‌تواند به موارد مختلفی از شخصیت مقام مسئول گرفته تا میزان پذیرش وی نسبت به فعالیت‌های مدنی بستگی داشته باشد.

یکی دیگر از چالش‌های پیش روی مؤسسين سازمان‌های مردم‌نهاد، تفسیر باز دولت از قانون احزاب است که بیان می‌دارد هیچ‌یک از مقامات دولت پیش از انقلاب نمی‌توانند سازمان یا انجمن سیاسی تأسیس کرده یا در هیئت مدیره آن عضویت داشته‌باشند.

- هرچند قرار نبوده است این قانون ناظر بر فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد باشد، اما مقامات آن‌را به گونه‌ای تفسیر کرده‌اند که سازمان‌های مذکور را نیز شامل شود.
- مقامات تفسیر خود از این ممنوعیت را به گونه‌ای تعمیم داده‌اند که تمام افرادی را شامل شود که ظاهراً بر علیه جمهوری اسلامی اقدام کرده‌اند. این امر شامل افراد اصلاح‌طلب نیز می‌شود.

مسیر پیش رو

ممکن است فرایند ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد در آینده تغییر کند. بنابراین لازم است پیش از آغاز فرایند درخواست با مقامات محلی مشورت کنید.

به عنوان مثال از سال ۱۳۸۵ به این سو طرحی در مجلس به بحث و بررسی گذاشته شده‌است که به طرق زیر فرایند ثبت و سایر موارد مربوطه را تحت تاثیر قرار می‌دهد:

- ایجاد یک کمیته عالی تحت نظارت وزارت کشور شامل نمایندگان سازمان‌های امنیتی و نظامی و گروه‌های ایدئولوژیک مانند بسیج، که بر تأسیس سازمان‌های مردم‌نهاد نظارت می‌کنند
- انجام اقدامات لازم به منظور این‌که کمیته‌های نظارتی تابع کمیته عالی باشند
- الزام نمودن بررسی دقیق‌تر سوابق
- الزام نمودن سازمان‌های مردم‌نهاد موجود با مجوز فعالیت، به ثبت مجدد و طی کردن فرایند جدید
- محدود کردن نقش نمایندگان سازمان‌های مردم‌نهاد در بررسی درخواست‌ها

احتمال تصویب نهایی این طرح سختگیرانه هنوز مشخص نیست. اهمیت این امر خصوصاً هنگامی بیشتر می‌شود که به انتشار منشور حقوق شهروندی توسط دولت حسن روحانی توجه کنیم؛ منشوری که بار دیگر به حق شهروندان برای تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد اشاره کرده و ممکن است فضایی بازتر را برای ایجاد سازمان‌های جدید فراهم آورد.

۱. درخواست خود را به کمیته نظارت مربوط به حوزه فعالیت خود ارائه کنید.

۲. پس از این که فرم تکمیل و به کمیته نظارتی مربوطه ارسال شد، به یک گروه تخصصی تحویل داده می شود. در این مرحله متخصصین حوزه فعالیت مورد نظر - شامل نمایندگان سایر سازمان های مردم نهاد - درخواست شما را بررسی کرده و توصیه خود را در خصوص تأیید اولیه و یا رد درخواست سازمان شما به کمیته نظارت ارائه می کنند.

۳. در صورتی که درخواست شما مورد موافقت اولیه قرار گیرد، باید مدارک ثانویه زیر را که برایتان ارسال می گردد، تکمیل کرده به کمیته نظارت مسئول رسیدگی به پرونده خود ارائه کنید.

۴. فرم های جدید شما توسط گروه متخصصین کمیته نظارت بررسی می شوند.

۵. پس از تأیید فرم‌های ثانویه، کمیته نظارت از مقامات مسئول، شامل وزارت اطلاعات و ارگان‌های مجری قانون می‌خواهد تا سوابق شما را بررسی کنند.

۶. اگر نتیجه بررسی سوابق مثبت باشد، پرونده شما برای بررسی نهایی به کمیته نظارت ارجاع داده می‌شود.

۷. مرحله آخر این است که مجوز فعالیت خود را به سازمان ثبت اسناد و املاک، که نهادی است زیرمجموعه قوه قضاییه، ارائه کنید تا سازمان شما در پایگاه اطلاعات ملی سازمان‌های مردم‌نهاد ثبت شود (<http://www.ssaa.ir>)

نبض ایران

برای کسب آگاهی بیشتر، با ما از طریق ایمیل info@nabz-iran.com تماس بگیرید.

www.nabz-iran.com